

2-ШЎЪБА. ЭТНОМАДАНИЯТ МИЛЛИЙ ВА ДИНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТРАНСФОРМАЦИЯСИ КЕСИМИДА

<https://doi.org/10.34920/uzxdmk/2022/008>

ОММАВИЙ МАДАНИЯТ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ: МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ЯНГИ ТАХДИДЛАР

Ғойибназаров Шухрат Ғойибназарович,

сиёсий фанлар доктори, профессор, Г.В.Плеханов номидаги Россия
иқтисодиёт университетининг Тошкент шаҳридаги Филиали
директорининг маънавий-маърифий ишлар ва ёшлар бўйича
ўринбосари

XXI аср бошида глобаллашув жараёнлари “Омаавий маданият”ни универсал ҳодисага айлантирди, ва у жаҳон халқлари анъанавий маданиятига ва қадриятига ҳам ўзининг салбий таъсирини ўтказишга улгурди.

Сўнги йигирма йилда “оммавий маданият” трансформация жараёнини бошлаб юборганини эътиборга олиб , бу ҳолат билан унга қарши янги кураш чора - тадбирларни ва профилактика йўналишларини белгилаб амалга оширишимиз зарур.

Бинобарин, “оммавий маданият” таъсирини етарлича баҳоламаслик, уни оддий кўнгилочар иш, тутриқсиз , бемаъни, бачкана ҳодиса деб ҳисоблаш, унинг соддалаштирилган моделини яратиб, бу қадар жиддий ҳодисага жамият эътиборини кучайтириш ўрнига

сусайтирсак, жамиятимиз ахлоқий соғломлигига, миллий қадриятларга жиддий путр етказган бўламиз.

Маълумки, қадриятлар ҳар қандай маданиятнинг асосий элементи сифатида жамиятни бирлаштирувчи куч сифатида майдонга чиқади бу миллий қадриятларга ҳам тегишлидир, шунинг учун қадриятлар соҳасидаги деформация жараёнлари иқтисодиётдаги ўзгаришлардан кўра хавфлироқдир.

Ўзбекистон халқи мустақиллик, янги давлат ва жамият қуриш йўлида қўйган илк қадамларидан бошлабоқ ўзи учун тўрт асосий қоидани белгилаб олган бўлиб,булар:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз салоҳиятини эркин рўёбга чиқариши;
- ватанпарварлик.

Шундай қилиб, янги жамиятни барпо этиш жараёнида кўп асрлар давомида халқимиз ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб келган анъанавий қадриятларни камол топтиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Шу муносабат билан Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев ўзининг “Янги Ўзбекистон Стратегияси” номли китобида қуйидагиларни эътироф этди : «”Оммавий маданият” кўринишида кириб келаётган турли таҳдидлар, гиёхвандлик, диний экстремизм, миссионерлик каби бало-қазолардан ёшларимизни асраш, уларни таълим-тарбиясига ҳар биримиз масъул эканимизни ҳеч қачон

унутмаслигимиз керак. Бу борада биз асрлар мобайнида шаклланган миллий анъаналаримизга, аждодларимизнинг бой маънавий меросига таянамиз»⁵.

Бироқ бугунги кунда Шарқ оиласининг анъанавий қоидаларига путур етказишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган кучлар топилади. Улар аввалги даврдаги золимлар сингари шафқатсизлик ва жоҳиллик билан ҳаракат қилмасалар-да, бундан улар хатти-ҳаракатининг моҳияти ўзгармайди. Ҳатто, аксинча ҳам бўлиб чиқади. Бундай хайрихоҳлар синовдан ўтган «юмшоқ куч ишлатиш» усулидан фойдаланиб, Марказий Осиёнинг ҳо- зирги ёшларига «янгича тўғри оила» тўғрисидаги уйдирмани сингдир- моқчи бўлишмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимиз ёшлари онгига омма- вий маданиятнинг қудратли таъсир кўрсатиш механизми воситасида Ғарб жамияти технологиялари ва принципларининг Европа мамлакатларида салбий оқибатларни келтириб чиқарган мажму тизими тикиштирилмоқда.

Оммавий маданият воситаларида гомосексуализм қандайдир илғор нарсанинг аломати, қолоқлик билан ҳақоратланганликнинг антагонизми сифатида кенг тарғиб қилинаётганлиги ҳам жуда хавфли. Айни маҳалда, кўпчилик олимлар гомосексуализмга ҳозирги муносабатнинг ўзгариши, айнан олганда, сўнги тиббий таснифларда кўрсатилаётгандек, уни пато-логия деб ҳисобламасликка интилишни норманинг биологик компоненти- ни назарга олмайдиган жараён деб қараб, жамиятни демократлаштириш/ инсонпарварлаштириш

⁵ Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси” Тошкент. “O`zbekiston” нашриёти 2021 йил. – 277 бет.

йўналишидаги (гўё жинсий майлнинг турли нор-матив вариантлари ҳисобланган) гетеро ва гомосексуал майлларни тенг-лаштиришга йўналтирилган муайян ижтимоий буюртмага таянади, деган фикрда яқдилдирлар. Бошқача айтганда, гомосексуализмга муносабатнинг ўзгариши бажарилиши умуман Марказий Осиё минтақасида ҳам ижтимоий ҳаётни беқарорлаштиришга уринаётган муайян тузилмаларга жуда ҳам фойдали бўлган ижтимоий буюртмадан бўлак нарса эмас.

Гўё гомосексуалларнинг бир қанча хусусиятларига кўра гетеросексуаллардан устунлигидан далолат берувчи айрим тадқиқотлар мавжуд ижтимоий буюртмадан гувоҳлик беради.

Шундай қилиб, гомосексуализм ижтимоий ҳодиса сифатида ғаразли ният билан сунъий равишда мадҳ этилаётгани кўриниб турибдики, бу ҳол анъанавий оила институтини обрўсизлантиришга олиб келади.

Ғарбий Европа ва АҚШдаги демографик вазиятни ҳамда бу ҳолат мазкур мамлакатларга қандай хавф солаётганини маълум. Экспертларнинг прогнозлари жуда нохуш. Маълум бўлишича, «эркин муҳаббат» мафкурачилари ўз оилаларини бузиб, ўрнига ўз мамлакатларини оқма мараздек емираётган бир жаҳон муаммолар орттириб олиб, бизга - ушбу безавол қадриятлар ҳали ҳам анча кучли ва яшовчан бўлган халққа оила ва жамиятни қандай барпо этиш лозимлигини ўргатишга киришиб кетишди.

Қарор топиш босқичида турган жамиятимизга жиноятчилик ва кор-рупция солаётган таҳдид шу каби тажовузлардан иборат.

Бугунги кунда оммавий маданиятнинг «майда-чуйда маҳсулотлари» ёшларнинг жиноят йўлига киришига кўрсатаётган таъсирига шубҳа тўла нидолар тез-тез қулоққа чалинмоқда.

Ватанга садоқат, ватанпарварликнинг мустаҳкам илдизи ўз оиласи номус-ориға, аجدодларига чуқур ҳурмат, кишининг шахсий виждони, бур- чига ва лафзига садоқатга бориб тақалади. Кишиларимизнинг ватанпар- варлиги суюкли халқининг қадр-қимматиға, маданиятиға ва анъаналарига айланиб кетган. Ҳаётда қийинчиликлар бўлиб туради, баъзан адолатсиз- лик ва етказилган озор кишини эзиб қўяди. Лекин ғазаб ичра она-Ватанни, ҳамюртларни ҳақорат қилиш - шаккоклик. Буни халқ асло кечирмайди.⁶

Ватанпарварлик туйғусини тарбиялаш зарурлигини инкор этиш бутун жаҳон ҳамжамияти учун хос бўлиб бормоқда. Матбуотда эълон қилинаётган асарлар ва социологик сўровлар натижаси миллий қаҳрамонларға, умуман, ҳозирги воқеликда қаҳрамонлик кўрсатиш имкониятиға бўлган ишончға путур ета бошлаганини кўрсатмоқда. Истеъмолчилик жамиятида ҳақиқий қаҳрамонлар ҳалокатли равишда тезда унутилишмоқда, оммавий ахборот воситалари томонидан яратилаётган рекламалардаги сохта қаҳрамонлар ҳамда имиждарға ўрин бўшатиб беришмоқда.

⁶ Ғойибназаров Ш.Ғ. Оммавий маданият /Ш.Ғойибназаров. – Тошкент: O'zbekiston, 2012. – 171 б.

Таъкидлаш жоизки, айрим ҳафталик рўзномаларимиз зўр бериб фақат шу бизнеснинг янги «ёрқин» юлдузлари ҳаётини реклама қилиш, ёритиш, яъни «пиар қилиш» билан машғул бўлиб қолганлар, юқорида ҳақли равишда таъкидланган, машҳурликдан зиёд фойдали меҳнат қилаётганлар - оддий ўқитувчилар, ҳамширалар, оналар, турли соҳаларда фаолият олиб бораётган ишчилар, мутахассислар мадҳ этилмаган қаҳрамонлар бўлиб қолаётганликларини таассуф билан қайд этамиз.

Шундай қилиб, оммавий маданиятнинг янги «умуминсоний кадриятларни» тарғиб қилишидан мақсад анъанавий ахлоқий ва маънавий кадриятлар тизимини бузишдан иборат бўлиб, бу глобаллашув жараёни- нинг намоён бўлишидир.

Анъана юзлаб ва минглаб йиллар давомида таркиб топади. Бу - бир авлод ушбу халқни сақлаб қолиш учун олдинги авлодлардан барча нарсани олишида восита бўлган ҳаёт оқими, қоидаси, руҳидир. Анъана авлоддан-авлодга узатиладиган, доимий янгилашиб борадиган ҳаёт. Анъана- дан ташқарида халқнинг бу оламдаги ўз вазифасини адо этиш учун кучи ҳам, тажрибаси ҳам, имконияти ҳам бўлмайди. Халқ анъанадан ташқарида ўзининг алоҳида қиёфасини сақлаган ҳолда мавжуд бўла олмайди, балки парчаланиб, шунчаки аҳолини - ташқаридан туриб уюштириладиган оммани ҳосил қилади.

Анъана алоҳида шахс, алоҳида кишини назардан қочирмаган ҳолда, халқ борлигини тўлиғича қамраб олади. У доимо тўпланадиган ва авлоддан-авлодга етказиладиган, барча нарсада ушбу халқнинг,

ушбу цивилизациянинг қадриятлари изини олиб қоладиган ҳаётий тажрибанинг мустаҳкам пойдеворига таянади.

Шахсий жиҳатдан анъанада кишининг ўз ҳаётий мақсадлари ётади. Табиатда мавжуд бўлган, ривожланадиган ва кенгайиб борадиган нарса - воситадир. Инсонда бор бўлган ва у бу оламда оладиган барча нарса - фақат воситадир. Мақсад анъаналарнинг юзлаб ва минглаб йиллар даво- мида шаклланиши жараёнида таркиб топади. Ушбу мақсад - жамиятда инсон шахсининг алоҳида идеали. Анъана шахс типининг асоси, мазкур идеалга эришиш воситаси бўлади.

Ижтимоий жиҳатдан анъана халқни бирлаштиради, жипслаштиради, жамиятда эпчиллик билан мослаша оладиган, ижтимоий муносабатларни муваффақият билан йўлга қўядиган мукаммал, яхлит шахсининг камол топишига асос яратади. Болани оилада, мактабда, социумда тарбиялаш анъаналари бир-бирига мос келганда, - бу ҳол анъаналар битта цивилизация асосида илдиз отганидагина рўй беради, - шахс баркамол бўлиб етишади. Оилада бир анъана, мактабда - бошқа анъана, социумда эса яна бошқа анъана қарор топган бўлса, парчаланган жамият, парчаланган онг муқаррар равишда шаклланади, бунда инсоннинг ички дунёси ҳам парчаланиб кетади. Шахс ранг-баранг ҳамжамиятларда мослашиш усулларини излашга, хулқ-атворнинг қарама-қарши қадриятларга асосланган ҳар хил услубларини ўзлаштиришига тўғри келади. Шахс даражасигача ўтиб бора-диган ўзига хос ижтимоий шизофрения ривожланади.

Анъана шунақа нарса, унинг кучи, ҳар қандай тўлақонли халқ ва мустақил давлат учун аҳамияти мана шунда. Оммавий маданиятнинг «янги умуминсоний» қадриятларига келганда, уларнинг асоси доимо рационалистикдир. Бундай қадриятлар инсон ақл-идроки томонидан ҳаёт ҳақида қурилган тасаввурлардан, унинг мақсад ва имкониятларидан келиб чиқади. Бу тасаввурлар, яқиндан қараганда, конкрет кишиларнинг ёки кишилар гуруҳининг прагматик манфаатларини: бойишга, ҳокимиятни ва таъсир кўрсатишни ўз қўлига олишга ёки уларни ўз қўлида ушлаб қолишга интилишини акс эттиради. Мафкуравий уруш кучлари шундай тенденция руҳида бизнинг халқимизга ҳам анъанавий қадриятларга қараб эмас, балки конкрет эгалари бўлган реал манфаатларга қараб иш қилишни сингдирмоқчи бўлади.

Вазиятнинг мураккаблиги шундаки, оммавий маданият трансформацияси, кўпинча кишилар хатти-ҳаракатини ўз измига солиш истагида, анъаналарнинг кўплаб жиҳатларини «умуминсоний қадриятлар»дан иборат қилиб кўрсатишга интилади. Оммавий маданият қадриятлари қанақадир сунъий анъаналарни яратишга интилиш, деб айтиш мумкин. Бу уриниш доимо ҳам муваффақиятли чиқавермайди, чунки ақл-заковат дунёқарашнинг кўплаб авлодлар давомида барқарор равишда такрорланадиган универсал асосини яратишга қодир эмас. Шунинг учун, оммавий маданият қадриятлари, одатда, ўзгарувчан бўлади, бир авлоддан нарига ўтмайдики, бунинг мисоли юқорида келтирилди.

Оммавий маданият қадриятлари ранг-баранг бўлиб, бир-бирига душ- мандир. Жаҳон халқлари анъаналари ҳам ранг-баранг. Бироқ улар бир- бири билан ёвлашмайди. Аксинча, анъанадан ҳаётнинг бошқа усуллари яратган халқлар билан ўзаро муносабат механизми ўрин олган. Оммавий маданият қадриятларининг ҳар бири универсалликка, устунликка даъ- во қилгани учун улар бир-бирига душман бўлади. Оммавий маданият қадриятлари даставвал цивилизация анъаналарининг қадриятлари неги- зига таяниб, ушбу қадриятларни авлоддан-авлодга минг йиллар давоми- да барқарор равишда ўтказадиган анъаналар механизмини ўзлаштиришга қодир бўлмагани учун, уни айёрлик билан дарҳол зиддига алмаштириши- ни тарих кўрсатмоқда. Ҳозирги вақтда бизга Ғарб тавсия этаётган глоба-лизм мафқураси миллий, маданий-тарихий анъаналарни емириш ёки улар- ни алмаштириш методологиясидир.

Шундай қилиб, айтиш мумкинки, оммавий маданият трансформацияси, янги умум- инсоний қадриятлари сунъий анъана бўлиб, унинг асосида ўзини ақлли ҳисоблаш, ўжарлик, инсонга хос ғаразгўйлик ва маккорликдан бўлак ҳеч нарса - ҳаётини тажриба ҳам, авлодлар донишмандлиги ҳам йўқ. Бун- дай қадриятларни қарор топтиришга уриниш ҳозирги ёшлар оммавий ахборот воситаларида оила, вафо, ифбат ва Ватан сингари қадриятлар қадрият бўлмай қолишига олиб келади. Бироқ ўғирлик, гомосексуализм, фоҳишалар, Интернет даги бачкана иловалар, афсуски, айрим ёшлар учун қадриятга айланиб бормоқда. Халқ ахлоқий ва миллий қадриятлари тизимининг

бузилиши эзгулик ва ёвузлик, адолат, шаън, ватанпарварлик, эътиқод тўғрисидаги анъанавий тасаввурларимизни барбод қилади. Ваҳоланки, халқимиз анъанавий равишда миллий қадриятларни афзал кўришга мойил бўлган, эзгулик, ҳақиқат ва гўзалликни моддий неъматлардан юқори қўйган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувдаги нутқида мухтарам Президентимиз “Жаҳонда кескин трансформация жараёнлари ва рақобат кучаймоқда, эртанги кунини ўйлаган халқлар ва давлатлар ўз келажаги ҳақида бугун ҳар қачонгидан ҳам жиддий бош қотирмоқда” деб таъкидладилар. Мен ҳам инсон сифатида, ёшлар тарбияси билан ҳам назарий ҳам амалий фаолият олиб бораётган олим сифатида ўзимнинг қуйидаги фикр-мулоҳазаларим ва таклифимни билдирмоқчиман. Ҳозирги оммавий маданият 20 йил бурунги оммавий маданият эмас, у ҳам трансформация жараёнларини мақсадли амалга ошириб, аввламбор оила ва ундаги ёш болаларни нишонга олиб, улар онгига “Tik-Tok”, “Instagram” ва “YouTube” каби иловалари орқали тобора кучли босим ўтказмоқда. Ҳозирги кунда замонавий таҳдидларга қарши курашиш ва ота-оналар фарзандларини асрашлари мақсадида айниқса, интернетдаги зарарли оқимларга қарши жиддий чора - тадбирларни ва тегишли профилактика йўналишларини амалга оширишлари зарур деб ҳисоблаб қуйидаги таклифни киритаман: “Ота ва она ўз фарзандларини балоғат ёшига етгунига қадар зарарли оқимлар, бузғунчи ғоялар ва ғайриахлоқий нормалар таъсиридан ҳимоя

қилишга мажбур. ”Зеро, инсон бешиклигиданоқ ватанпарварлик, Ватанга муҳаббат билан бирга, миллий қадриятлар, бошқа миллатларга хурмат ва бағрикенглик руҳида тарбиялансагина, оммавий маданият трансформациясининг салбий таъсирига муваффақият билан қарши тура олади.

Шу муносабат билан, бугунги кунда Марказий Осиё халқлари миллий маданияти халқнинг ўзига хослиги ва тенглигининг ишончли қафолати, глобаллашув шароитидаги рақобатда жуда қимматли бўлган устунлиги си- фатида катта сиёсий куч ва аҳамият касб этиб боради. Ҳозирги шароитда миллий қадрияларни, миллий маданиятни мамлакатнинг стратегик захираси, давлатнинг суверенлиги ва раванқ топиши негизи деб ҳисоблаш даркор.

Шундай қилиб, халқимизнинг маънавий бойлигини авайлаб-асраш ва чандон кўпайтириш маданий сиёсатнинг бош принципига айланиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси” Тошкент. “O`zbekiston” нашриёти 2021 йил.
2. Мирзиёев Ш.М. Конституциявий ислохотларимизнинг бош мақсади-инсон қадри, халқ манфаатини амалда таъминлашдир. Тошкент., 2022 йил, 23 бет.
3. Ғойибназаров Ш.Ғ. “Оммавий маданият” , Тошкент, “O`zbekiston” нашриёти 2012 йил.